

HVORFOR FORSVANT OLDKIRKEN I NORD-AFRIKA?

av

WILLY NORMANN HEGGØY

Problemet

Det er ikke islams altoverskyggende nærvær så mye som kristendommens totale fravær som har inspirert kristne mennesker til misjonsgjerningen i Nord-Afrika. En kan si om krist-kirken i Nord-Afrika at den var der, men at den nå er død! At denne døde har vært virkelig levende, det vitner alle etterlatenskapene om! De ligger nå strødd ut over en fortidens nekropolis, som kanskje til og med kunne kalles en troens nekropolis.

Om Kristus heter det: «Han er ikke her! Han er oppstanden. Kom og se stedet hvor han lå.»

Om Kristi kirke i Nord-Afrika kan det derimot erklæres: «Den er ikke her! Den er død! Kom og se stedet hvor den ligger.»

Skal ordet om oppstandelse likevel — enda en gang — runge over dette land? Skal det kalde ordet «død» en dag byttes ut mot det varme livets ord «oppstandelse»? Kallet til misjon skulle da kunne høres som et rop fra de dødes verden. De fleste misjonærer har stillet spørsmålet: «Hvorfor forsvant krist-kirken fra Nord-Afrikas jord?»

En bør stille seg det spørsmålet ofte. Især om en lever i skyggen av moskéen og hører *al-muazzin* rope fra minaretten, et rop som intet inneholder om den Herre Jesus Kristus. Spørsmålet gjelder imidlertid ikke bare misjonærer. Det stilles like alvorsfullt til hele Kristi menighet. Det er et misjonsproblem, og derfor hele den hellige alminnelige kirkes problem.

Vil noen tegne et bilde av den hellige alminnelige kirke i de første århundrer av dens eksistens, kan han ikke unngå å tegne Nord-Afrika stort!

Vil noen drøfte de store kirkefedrene, kan han neppe unngå å omtale nordafrikanerne Tertullian, Kyprian eller Augustinus! Vil noen snakke om martyrer og bekjennere (confessores), frembyr Nord-Afrika en lang liste.

Etter det gode autoriteter vet å fortelle, omfattet kirken i Nord-Afrika i sin tid – og gjennom noen hundre år – ca. en femtedel av kristenheten. Den var også rik på teologisk tenkning og på de goder og onder som det kunne føre med seg. Også på annen måte var denne kirke bemerkelsesverdig: Den hadde oldtidens største antall bisper; i år 200 e.K. var tallet 100; i år 300 var det 200; i år 400 var det over 600. Og av dem møtte ca. 570 til det skjebnesvangre kirkemøtet i Kartago i året 411. Tallet var høyt – naturligvis alt for høyt – og det svarte ikke til kirkens sanne behov. Snarere var det en indikasjon på en kirkelig ettergivenhet, en anstrengelse for å jenke seg etter landets administrative enheter. Hver *colonia*, hvert *municipium* og hver eneste autonom by skulle ha sin egen biskop.

Opphavet til kirken i Nord-Afrika er lite kjent. Den fødtes i morgendisen. Den ble oppdaget først i år 180 med de scillitanske martyrene. Og i året 196 kom den flammende Tertullian med. I året 411 sto «solen» på sitt høyeste – med kirkemøtet i Kartago. Men så dalte solen. Ettermiddagen gikk så altfor fort. Skyggene ble lange. Det stundet til kvelds for kirken i Nord-Afrika da de første arabiske muslimer gjorde de første dristige tokter inn på den nordafrikanske histories arena i det 7. århundre.

Så begynte natten. Den ble beksvart i det 12. århundre. At islams halvmåne nå var symbolet – og ikke korset – bare økte inntrykket av nattemørke. Det ble bare brutt av ett og annet stjerneskudd (som f. eks. Ramon Lull).

Imidlertid bør man understreke kirkens storhet i året 411 og likeledes Augustinus' personlige storhet. For så lenge det fins troens menn – katolske eller protestantiske – vil de søke og hos Augustinus finne det essensielle om tro og om nåde.

Kirken fra oldtiden finnes ennå i Egypt, i Libanon, i Syria og i Irak. Selv i India, lenge fullstendig glemt av vesterlandske kristne, lever det kristne som nedstammer fra oldkirken. Likeså

i Etiopia. Naturligvis har evangeliske kristne litt av hvert å beklage når det gjelder visse livsytringer og læresetninger i disse kirkene. Men like fullt bekjenner de seg som kristne; de vil være kristne, og det midt i et hav av islam (eller av hinduisme når det gjelder Mar Thoma-kirken). For å kunne bekjenne troen gir de avkall på materielle fordeler. Dette er mulig bare der det åndelige har reell betydning.

Kirken fins altså ennå i disse landene, mens den sterke kirken i Nord-Afrika forsvant totalt! Hvordan kan det ha seg at kirken ennå fins i den islamittiske verden, til og med fullstendig avskåret fra all kontakt med resten av kristenheten? Hvordan kan det ha seg at *den sterkeste kirken forsvant*? Spørsmålet er vanskelig å besvare. Nordafrikansk jødedom overlevde til og med almohadenes fanatiske form for islam i det 12. århundre. Og jødernes kår var ikke bedre enn de kristnes. Likeså overlevde en islamittisk sekt (kharidjisme-ibadhismen, representert i Mزاب i algerisk Sahara) de verste ytre vilkår. Men den kirke som frembrakte Augustinus, forsvant. Etterkommere av kristne martyrer og bekjennere er nå muhammedanere og har vært det i mange hundre år. Hvorfor?

Løsningsforsøk og forklaringer

Forklaringer og forsøk på forklaringer mangler ikke. Men alle synes å rope om sin egen tvil og innby til motsigelse. Selv den beste forklaring har et element av det uvisse. Den kan bli kritisert, redusert og gjort til intet. Men etter å ha kritisert og tilintetgjort dem alle, står en der like spørrende som før.

Når så dette er sagt, kan en nevne de viktigste forklaringene eller forsøkene på forklaringer:

1. «Den som straks tar imot ordet med glede, men ikke har rot i seg,» var det ord Henry Rusillon kom til å tenke på, da han forsøkte å finne en løsning på problemet. Rusillon hadde vært misjonær på Madagaskar. Men siden spørsmålet om oldkirken i Nord-Afrika er et misjonsproblem, har han den samme rett som alle andre til å uttale seg. I en bok, «*Une énigme missionnaire*» (Paris, 1931), synes han dog å beskyldte nord-afrika-

nerne alene for slikt som vel ellers er hele menneskehetens brøst. Han både gledet seg og kjente seg urolig ved at berberne (folket i Nord-Afrika) tok imot evangeliet med stor entusiasme, og kanskje med håp om derved å få en bedre fremtid.

Nå er det mer enn mulig at det fantes en stor del berbere som tok imot evangeliets ord uten ettertanke og uten å beregne omkostningene. Men da må en øyeblikkelig tilføye at en ikke mindre prosent berbere beviste at de var knyttet til evangeliet med evige bånd og med en standhaftighet som selv døden ikke kunne rokke. Det er ikke vanlig at massevis av folk går frivillig i døden av sekundære grunner. De berber-kristnes oppførsel under forfølgelsene i de første århundrer viser tydeligere enn ord, at for mange gjaldt det selve livsinnholdet. Påstander om at dette menneskematerialet skulle være for ustadig, kan derfor ikke være riktige.

2. Den vanligste og også mest populære forklaringen er nok denne: «Muhammedanerne utryddet de kristne!» Men den forklaringen er litt for enkel, selv om den ikke kan sies å være totalt meningsløs. Når en imidlertid husker på at det iallfall gikk mellom fire og fem sekler fra den første muhammedanske okkupasjon av Nord-Afrika til den siste nord-afrikanske kristne ga opp ånden, da får en iallfall et rettere perspektiv.

En hører som naturlig kan være i en situasjon hvor islam har fortrenget kristendommen og er blitt enerådende, at muhammedanerne bare tilbød et valg mellom to ytterligheter: enten omvendelse til islam eller døden. Hvis dette er sant, synes det enn mer gåtefullt at kristendommen da kunne overleve tilsvarende vilkår både i Egypt og andre steder, noe som vitterlig er et faktum. En bør se litt nærmere på dette.

a. Et dobbelt valg ble, sant nok, gitt til hedningene. Det var ikke mye av et valg, for det gjaldt enten omvendelse til islam eller døden. Så underlig det enn kan lyde: det fantes hedninger i Nord-Afrika da de arabiske muslimer kom i det 7. århundre. I et land der jorden var, så å si, gjennomvætet av martyrs blod og helgeners tårer, der fantes det ennå hedninger. Disse ble naturligvis omvendt til islam.

b. Bokens folk, *ahl al-kitab*, altså jøder og kristne, fikk der-

imot et annet valg: de kunne bli muslimer; eller de kunne bli *dhimmis*, dvs. de kunne forbli jøder eller kristne som før og leve som tolererte minoriteter under den islamske statens beskyttelse. De fikk liv, frihet og eiendom garantert, med en nyanse i innholdet ettersom disse termene ble brukt om dem eller om en muslim. I virkeligheten ble *dhimmis* en slags utlendinger i sitt eget fedreland, men under islams beskyttelse likevel. For dette måtte de betale en viss skatt, *djizya*. Ved å betale *djizya* har de kristne gjennom tidene klart å bevare sitt kristennavn i islams verden. En hører naturligvis om personer som gikk over til islam fordi denne skatten var en byrde eller også en skam, altså omvendelse for vinnings skyld. I romertiden hadde det også hendt at folk gikk over fra hedenskapet til kristendommen for vinnings skyld.

c. Den tilsynelatende letthet hvormed folk gikk over til islam, synes urovekkende. For som alt påvist, ikke bare hedninger, men også jøder og kristne gikk over.

Ikke for et øyeblikk kan jeg innbille meg at folk som har smakt Guds godhet og har opplevd frelsen i Kristus Jesus, i farens stund skynder seg til å forlate troen. Men at folk som levde i kristendommens periferi, eller ikke var rett omvendt til Gud, kunne fornekte troen, det finner jeg rimelig. I et annet land ble det meg fortalt — nærmest som en kuriositet — at hver menighet hadde 10 prosent helgener og 10 prosent syndere. Resten var et eller annet sted der i mellom. Det var kanskje ikke så morsomt likevel. For om dette skal anvendes på Nord-Afrika, da kan en lett nok innse at de 10 prosent syndere lett gled over til islam. Men det som verre var (og en slutning vi senere kan komme til å dra); likesom det ikke fantes ti rettferdige i Sodoma, fantes det ikke 10 prosent helgener i kirken i Nord-Afrika da araberne kom. Helgenenes rase var død eller døende! Men når det gjelder de 80 prosent gjennomsnitts-kirkemedlemmer kan det kanskje, iallfall delvis, forklares med et blick på tidligere hendinger i Nord-Afrikas kirke.

Man hadde lagt merke til at folk som under forfølgelsene falt fra, skyndte seg tilbake til kirken så snart forfølgelsene var slutt. Vi *vet* at på den tiden hadde kirken ennå helgener. Disse sterke

kristne personligheter som da muligens utgjorde ti prosent av menigheten, var de bærende åndelige krefter.

Da de frafalne kom tilbake etter forfølgelsene, brakte de med seg nye problemer som ofte var vanskelige å løse, til og med for de sterke og rene. Noen problemer var av teologisk art, andre av disiplinær eller praktisk art.

Senere, under de vanskelige tidene under araberinvasjonen, forekom det på liknende måte frafall fra kristendommen. Men så snart presset fra islams side slakket av, falt folk fra islam også, det som etter islams vesen skulle være en umulighet. (Dvs.: Når en først var blitt muslim, kunne en umulig vende seg bort fra lyset og sannheten, som var intet annet enn islam. Den islamittiske statens lover hjalp også til å holde muslimene innenfor dette lyset.) Ibn Khaldun, den geniale nordafrikanske historiefilosof fra 1400-tallet, fortalte at berberne falt fra islam fjorten ganger.

Men etter hver islamisering og tilbakefall fantes det færre kirker enn før, færre lærere, færre rene og helgener enn før. Seieren var på islams side, og det ble populært å si at Gud var med islam fordi islams soldater seiret overalt. Det fantes ikke mer glød hos de motløse kristne, og ikke mange liv å gi for Kirkens skyld. Etter almohadenes fanatiske form av islam i det 12. århundre fantes det ingenting i Nord-Afrika som ikke var islam, på en unntagelse nær: da almohadene gikk fra borde, viste det seg at noen jøder, under det ytre skinn av islam, hadde bevart sin jødedom, og nå kom frem i dagen igjen. Ingensteds hører en om en kristendom som overlevde den hundreårige almohadenatten.

d. Under dette kapitlet, og for å vise at det ikke var islam som utryddet de kristne i den mening som folk vanligvis forestiller seg, bør en iallfall nevne disse momenter: invasjoner og krig, erobringer og gjenerobringer, represalier og skattebyrder, strid og uenighet, hunger og epidemi, slaveri, økonomisk og kulturelt forfall, alt dette var realiteter flere hundre år før islam fremtrådte, men islam reduserte ikke disse momenters betydning. Og når en har nevnt almohadene, har en også antydnet at det virkelig var stunder da også bokens folk (*ahl al-kitab*) ikke hadde annet valg enn islam eller døden. Men alt før var de kristne sterkt

redusert. Almohadene gikk dessuten på tvers av islams rette tro og praksis, så tross sine skadevirkninger må de regnes til unntagelsene.

3. En tredje forklaring lyder: «De kristne flyktet fra landet» eller «de flyktet opp i fjellene, langt unna muhammedanerne.» Dette inneholder naturligvis et element av sannhet. En flukt fant sted, og den hadde i virkeligheten funnet sted lenge. Det fins moderne paralleller til en slik folkeflukt. Hva skulle da ligge nærmere for hånden enn den panikkartede flukten fra Algerie i 1962? Bare at det må ha vært mye vanskeligere for vanlige folk i oldtiden å flykte fra dette landet enn det var for europeerne i vår tid.

Flukten var imidlertid ikke noe nytt fenomen forårsaket av islam. Nord-afrikanerne hadde vært på flukt i nesten tre hundre år da araberne kom. Dette må forklares. De romerske grensene i Nord-Afrika ble forkortet flere steder i det 4. århundre. Det var nærmest en militær nødvendighet påtvunget av politiske krampe-trekkninger i andre deler av imperiet. Folk som bodde i siviliserte strøk av landet ble som følge av dette politiske og strategiske spill liggende utenfor de nye *limes*, og derved utenfor det forkortede grenseforsvar. Derfor måtte de snart søke tilflukt innenfor de nye grensene og innenfor *pax romana*.¹ Periodiske volds-situasjoner, og ikke minst en omfattende sosial revolusjon (*circumcelliones* var ikke banditter, men den laveste rang av frie menn innen jordbruket, med visse tilpasningsvansker i tidens konvulsjoner og økonomi) drev folk fra store landområder — på flukt, om en vil — til sikkerhet. Vandal-Afrika hadde kortere *limes* enn romerriket, og dertil hadde vandalene revet ned bymurene, fordi de ikke hadde soldater nok til å besette dem alle og ikke ville risikere å miste kontrollen dersom bymennene skulle finne på å gjøre opprør. Bysantinernes Afrika, fra 535 av, var enda mindre enn vandalenes. Slik har det seg at store strøk var forlatt av befolkningen — dels overlatt til omstreifende barbarer, dels overlatt til tilfeldig skjebne. Byene Timgad og Lambaesis, f. eks., var plyndret, brent og forlatt før araberne kom. Da Sidi Oqba i året 670 innledet islams nordafrikanske landevinninger, grunnla han den første byen, Qairwan, i ødemarkene langt fra

befestede byer. Tidligere hadde imidlertid samme strøk vært dyrket land, med store irrigasjonsanlegg og med flere byer. Slik hadde landeminskningen pågått under romerne, vandalene, bysantinerne, og i flere hundre år, altså lenge før islam i det hele tatt kom til Nord-Afrika.

4. Her skal vi nevne tre-fire løsningsforsøk som mer eller mindre kompletterer hverandre, mer som en serie anklager mot Kirken enn som forklaringer.

a. «Kirken i Nord-Afrika var en utenlandsk institusjon.» «Det som skjedde da muslimene erobret Nord-Afrika, var det samme som skjedde da Algerie vant sin uavhengighet og europeerne rømte hals over hode og lot tomme kirker etter seg.»

I denne konteksten høres det rett besnærende ut. Likevel burde en heller si at oldkirken var de sivilisertes kirke. Det er ikke samme sak som å si utlendingenes kirke. At det ikke er samme sak, kan en slå fast når en husker og vet at kirken i sin misjons-gjerning alltid og alle steder har virket siviliserende.

Utenlandsk kirke? I den tidligste morgen var kirkespråket sannsynligvis bare gresk i Kartago, akkurat som i selveste Rom. Snart ble dog latinen det språk som rådde kirkegrunnen, som det jo rådde ellers i landet. På en måte har nordafrikaneren Tertullian mektig bidratt til å «kristne» latinen. Alle siviliserte mennesker brukte latin i Nord-Afrika. Så snart en berber ble sivilisert, lærte han latin. Fikk han videre utdanning var latinen middel og mål. I vår tid fins det en parallell i den lille hærs-kare av nordafrikanske forfattere som utelukkende skriver på fransk språk (ofte mot fransk åk!).

Det er blitt påvist (bl. a. av P. Mesnage og Ch. A. Julien) at kristianiseringen fulgte hakk i hæl på romaniseringen. Det er jo klart at Rom umulig kunne fylle hele verden med romere, om en dermed mener folk fra byen Rom. Rom skapte romere i provinsene ved å romanisere de innfødte. Således var romerne i Nord-Afrika naturligvis berbere. Som romeren Paulus fra Tarsus var av Abrahams ætt og Benjamins stamme, så var Tertullian, Kyprian, Augustinus og andre av berbernes ætt og folk, men siviliserte, dvs. romaniserte berbere.² (Det er likedan i Nord-

Afrika i dag, om ikke romersk. Den arabiske ørken kunne ikke fylle hele Nord-Afrika og andre land med folk. Erobrerne arabiserte det innfødte folk. Det skjedde gjennom islam. Mindre enn 4 % av araberne i Algerie har blod fra Arabia. De 70 % algeriere som har en arabisk dialekt til morsmål, er arabiserte berbere. Ellers er mange algeriere også fullstendig europeanisert.)

Resultatet av dette: Kirken i Nord-Afrika var slett ikke noen utenlandsk institusjon!

b. «Kirken klarte ikke å gi Guds Ord på folkespråket.» Det eneste skriftspråk i landet da kirken eksisterte her, var kulturspråket latin. Lokaldialektene var bare talespråk, akkurat som i dag. Som regel kjente folk to språk — også som i dag. Men det fantes strøk av landet der romaniseringen hadde gått langsommere. Således klager Augustinus en gang over hvor vanskelig det var å finne prester som kunne preke på punisk.

c. «Kirken hadde mistet sin misjonsiver.» Denne anklagen bør en helst se sammen med sin direkte motsetning.

d. «Det var for mye konkurranse mellom de katolske og donatistene.»

Det er sant at det fantes konkurranse mellom to store kirkesamfunn i Nord-Afrika. I virkeligheten fantes det en kirkelig tvedeling i landet. Kirken eksisterte i to utgaver over hele landet, og de to utgavene utelukket hverandre gjensidig. Hver for seg gjorde de krav på å være alene den ene sanne hellige apostoliske og universelle kirke. Hvilken utgave var den rette?

Tvedelingen kan ha noe av sin årsak i folkelynne og regionale forutsetninger. Den har iallfall sin historiske forutsetning i en kristenforfølgelse — den diokletianske — som var særlig brutal i Nord-Afrika. Frafallet hadde vært stort, men da forfølgelsen opphørte i året 305, begynte de frafalne å strømme angrende tilbake. Det ble da et teologisk problem hvorvidt de frafalne skulle betraktes som hedninger som trengte dåp eller om de som syndige døpte bare trengte å gjøre bot. Problemet hadde vært oppe i Kyprians dager, og Kyprian hadde anbefalt bot. Men i tillegg til frafall hadde andre syndige forhold kommet for en dag: flere av kirkens biskoper hadde gitt fra seg de hellige bøker og sakra-

mentutstyret. Det kom til en tillitskrise i kirken. På den ene side sto, stort sett, martyrenes venner og beundrere og de tapre bekjennere (confessores). På den andre siden sto, stort sett, en hel del av det kirkelige hierarki med sine venner. I store trekk er dette forutsetningen for delingen av kirken, fra topp til tå i to parallelle kirkesamfunn, som begge kalte seg katolske, dvs. universelle. Etter gammel vane kalles nå bare det ene katolsk og det andre donatistisk, det siste etter lederen Donatus. Det hender at kirkehistorikere omtaler «den katolske kirken» med navnet storkirken. Men i Nord-Afrika stemmer det ikke. For her var donatistkirken i majoritet, og den kalte seg også katolsk. Ellers kan en si at donatistene representerte de strengere kristne, som bestemt ville være i Tertullians og Kyprians tradisjon, og derved også i overensstemmelse med den primitive kirken. Det katolske partiet derimot påsto å være den eneste kirken som sto i den rette tradisjon, og begrunnelsen for denne påstand var at de hadde også medhold fra kirkelederne i andre land, og dertil hadde de den kristne keiserens gunst.

All konkurranse mellom kirkesamfunn er ikke nødvendigvis et onde. Men det er sikkert at disse to kirkesamfunnene ødet sine krefter i kampen om sjelene i de samme byene og stedene. (Likevel må det understrekes at så sent som under den annen verdenskrig ble det ved arkeologiske utgravninger i numidiske strøk, der ingen oldtidslitteratur hadde fortalt om kristendom, funnet massevis av kristne levninger.³ Etter alt å dømme var det bare donatistene som hadde vært på ferde, tydelige tegn på at de iallfall ikke hadde mistet noen misjonsiver.)

Egentlig eier en ikke tilstrekkelig mange vitnesbyrd fra donatistkirkens egen hånd til en fullverdig vurdering av dens indre liv og ytre innsats. Motstanderne har nok beskrevet den, men så er navnet donatist også blitt brukt av senere generasjoner uten nyanser, og med en viss nedlatenhet som kjensgjerningene ikke alltid kan støtte. Det er, for eksempel, en kjensgjerning at donatistenes ledere var like flinke i latin som selve Augustinus, og at de var like kultiverte som enhver annen innen det andre kirkesamfunnets rekke. Det er sett på som en kjensgjerning at dona-

tistkirken ikke bare hadde noen flere biskoper enn det andre kirkesamfunnet; de hadde også flere praktiserende kirkemedlemmer. Donatistkirken ble knust og utslettet etter kirkemøtet i Kartago. Det skjedde ikke på grunn av vranglære for donatismen var ikke kjetteri. Den måtte simpelthen fjernes fordi dens blotte eksistens vakte forargelse hos de andre, og det kirkesamfunnet som nøt keiserens gunst, ble nå offisielt og reelt enerådende.

Men tragedien ville at et tredje kirkesamfunn, en annen statskirke, skulle komme inn og forkludre keiserkirkens fred. Det skjedde ved vandalenes hundreårige parentes i Nord-Afrikas historie (429–535). De hadde nemlig sin egen statskirke, ariansk og kjettersk, og de gjorde det vanskelig for det kirkesamfunn som tidligere hadde hatt en plass i solen. Parentesen opphørte plutselig, og dermed var arianerkirkens rolle utspilt. (Men undres på om ikke vandalenes arianisme etterlot seg en sed i Nord-Afrika, som gjorde islam mer tiltalende da den noen slektledd senere gjorde sitt inntog? Lettet dens innflytelse islamiseringen?)

E. F. Gautier, i mange år professor ved universitetet i Alger, har påvist at vandalenes og især Genseriks historiske rolle hadde vært å stanse «romaniseringen» av Nord-Afrika i hundre år, en prosess som ellers var i ferd med å gjøre landet like oksidentalt som Italia.⁴ Vandalene satte iallfall bremsen for evangeliseringen i landet. Men en bør også huske på at Vandal-Afrika var mindre enn Roms Afrika, og at Byzans-Afrika var mindre enda. For dette har også sin kirkehistoriske betydning.

En kan resymere forholdet slik: Kirken i Nord-Afrika var gammel, slitt og trøtt, utmattet og blodfattig etter hundreårs broderstrid og broderdrap, da islam fremtrådte. Vandalene hadde øket forvirringen med sin kjetterske lære. Men det ble sannelig ikke bedre da romerne kom tilbake, i øst-romersk, bysantinsk form.

Når en ser på det hele, kan en bare komme til den sørgelige konklusjon at kristkirken knapt eksisterte i Nord-Afrika da de islamittiske erobrerne kom. Det var derfor ikke muhammed-annerne som rev den gamle kirken over ende. De fant bare noen levninger. For den gamle kirken var alt død eller døende. Den hadde nok vært liten, svak og uten betydning i verdens øyne i

det 2. århundre også. Men da var den ung, da hadde den tro, da hadde den en ideologi som folk kunne leve på og dø for. I det 7. århundre var det en oldings forminskede legeme. Da var saken en annen.

En har hittil fått mange antydninger, men ikke noe utvetydig svar. En må derfor stille spørsmålet på nytt, for om mulig å komme sannheten nærmere enn det som hittil er framført. Hvem eller hva har ødelagt Kirken i Nord-Afrika?

Har Augustinus skylden?

Her vet jeg at noen kommer til å heve sine øyenbryn. Slikt har hendt før.⁵ Men det er resultatet av mine undersøkelser og er nå min oppriktige mening:

Mer enn islam, mer enn Bysanz, mer enn vandalene, er det han — den gamle kirkens største lys og største heder, Augustinus — som har skylden. Ikke han alene, naturligvis. Men han var det artikulerede talerør for sine kolleger på kirkemøtet i Kartago, som klarte det uhørte: å ødelegge, knuse og tilintetgjøre det eneste kirkesamfunn i Nord-Afrika som hadde misjonsiver og hengivenhet like til døden, og dertil en tro som kunne ha overlevd islam, men som ikke kunne overleve en forfølgende søsterkirke eller en rikskirke som hadde statens militære og politi til sin disposisjon. Jo, det er sant, jeg grøsset selv da jeg kom til denne konklusjonen.

Geoffrey Grimshaw Willis i *Saint Augustine and the Donatist Controversy* (London, 1950) synger nesten en lovsang til Augustinus' ære fordi han utførte det storverket å bringe Kirkens enhet til virkelighet i Nord-Afrika, fordi han klarte å gjenforene to kirkesamfunn som hadde hatt en hundreårig separateksistens, og som gjensidig hadde utelukket hverandre. Naturligvis var det en skandale at kirken var delt. Men var det mindre skandaløst å påtvinge en enhet med sverdets trusel? Kirkens enhet er Augustinus' verk, sier Willis. Javel, men det var nettopp den påtvingne enheten som svekket Kirken til den ikke var mer enn en levning, som muhammedanerne ikke godt kunne unngå å renne over ende.

I hundre år hadde donatistene stått ubøyelige for de keiser-

lige kristnes krav og påstander. Kirkemøtet i Kartago i 411 gikk til og med til sine tider i deres favør. Men da var det at Augustinus falt for fristelsen og teologiserte over voldsprinsippet ut fra Lukas 14,23 «Exi in vias et saepes, et *compelle intrare*, ut impleatur domus mea.» I virkeligheten hadde han nølt først, men da han fikk det for seg at voldsbruk var rett fordi det gjaldt å fylle Herrens hus, da ble han og var han stortaleren som fikk de andre med seg. Willis, en anglikaner, mener at prinsippet er fullt ut teologisk forsvarlig, ja det er rettfærdiggjort ved det resultat det oppnådde: a. utslettelsen av en majoritetskirke, og b. tvangen som de menige donatistene hadde levd under, ble fjernet så ingenting hindret dem fra å komme i søsterkirkens skjød. At argument nummer to står på svake føtter, burde han da se. Det minner for sterkt om den tilsvarende frihet som Louis XIV ga til de franske hugenottene, da han med dragnadene åpnet veien tilbake til den romersk-katolske kirken. Det er også mulig å si at Augustinus vant et argument i Kartago, og for et argument! Men han tapte en hel Kirke!

Det er kanskje ikke så underlig at de strengere ble ødelagt. Det pleier å gå slik i historien. Men det underlige er vel at det skal skje ved folk som ellers vil stå i fremste linje og gjelde for å være frisinne. De sto der med frisinn til villedete medlemmer av donatistkirken og bød dem det de kalte for frihet. At liberaliteten hadde sverdets egg og politiets jerngrep mente de var rett. Det de kalte for kirkenes gjenforening, var hovedsaken.

Det er ikke vår oppgave her å forfølge rapporten mellom stat og kirke. Men noen merknader basert på det foregående er ikke til å unngå: Den kristne Kirke hadde vist at den kunne klare seg overfor den hedenske romerstat. I Nord-Afrika bukket den under for den *kristne* romerstat. Dette betyr at den hedenske staten ikke greide å ødelegge kirken, mens den kristne staten greide det så altfor vel. Om det noensinne er sant at hvert legeme og hvert samfunn bærer i seg selv de sporer og den virus som skal forårsake dets egen død, så er det sant for den augustinske, eller om en vil, den keiserlige, kirken i Nord-Afrika.⁶

Donatistene hadde *det* som, om de hadde fått eksistere inntil

islam kom, kunne ha overlevd minst like godt som den koptiske eller den nestorianske kirken, og det på steder der rikskirken bukket under for islam. Til og med romersk katolske kirkehistorikere har erkjent dette, skjønt få har uttrykt seg så tydelig som P. Mesnage: «Det er mulig at om dette kjetteriet (sic), som især fant sin støtte i det innfødte folkeelementet, hadde fått all frihet til å virke og utbre seg, ville det ha eksistert en kirke i Nord-Afrika som ville ha vært sterkere og mer solid enn den som katolisismen skapte. Men Gud ville det ikke slik. Gud foretrakk at nordafrikanerne ble muhammedanere istedenfor halvkristne medlemmer av en bastardkirke.»⁷ Det er dog mulig å komme til andre konklusjoner! Om samme forfatter hadde skrevet sitt verk i disse Vatikan-konsilets dager, er det mulig at han hadde uttrykt seg mer forsiktig, kanskje sogar favorabelt. Men det kan være verd å sitere samme forfatter atter en gang: «... donatismen har gjort uendelig stor skade ... har ødet Kirkens krefter i broderstrid ... har ofte innført uverdige prester og åpnet dørene for halv-hedenske innfødte, som ble framtidige rekrutter for frafall. Dette forholdet bør en ha klart for seg, om en vil eie forståelsens nøkler til det som senere skjedde i Nord-Afrika».⁸ Egentlig er Mesnage og undertegnede skjønt enige, bare at vi ikke fordeler skylden på samme måte.

Kirkens ære og heder er Augustinus. Men etter Augustinus kom floden! Etter ham var det ikke noen kirke verdig et navn i Nord-Afrika. Det nytter ikke å gi vandalene skylden. Det nytter ikke å gi muslimene skylden. Det nytter heller ikke å gi donatistene skylden, for deres rolle var utspilt med året 411. Siden fantes det bare en residuell institusjon som minket med årene, som selve *limes* hadde minket, et fenomen som også den nordafrikanske faunaen har gitt merkelige eksempler på, like til fullstendig utslettelse. En kunne spørre både etter Hannibals elefanter, Scipios løver og Augustinus' domkirke i samme åndedrett.

Men hva kunne lede de vidsynte og liberale til å utslette og ødelegge et helt kirkesamfunn ved forfølgelse? De kalte det naturligvis ikke så, de kalte det, som nevnt, *kirkenes gjenforening*.

Her kan W. H. C. Frend, *The Donatist Church* (Oxford, 1952)

komme delvis i betraktning. Undertitelen er hans tese, «A Movement of Protest in Roman North Africa». Han presenterer donatistene som berbere, som folk med røtter i landet, som innfødte, i motsetning til utlendingene og de romaniserte. Men i så fall bør en ikke for et øyeblikk glemme at donatistenes ledere var like gode latinister som lederne av det andre partiet. Friend gjør altså donatistkirken til berbernes, til numidernes kirke, og det katolske partiet til de rikes, de privilegertes kirke. Moderne ord ligger da nær for hånden, ord som klassekamp, rasekamp og nasjonalisme. En skal ikke helt overse Friends konklusjoner, især fordi han hevder at den katolske kirkens fullstendige seier hadde som et uventet sluttresultat selve Kirkens permanente tap i Nord-Afrika (s. 314).

De to partiene av den tvedelte kirke, eller om en vil, av de atskilte siamesiske tvillingene, gjorde hver for seg krav på å være eneste arving til Kyprian, Tertullian og den primitive kirken. Partiet som nøt keiserens gunst, ødela først forskjellen i nådegaver, og siden alle nådegaver. Dette skjedde på kirkelig initiativ. En bør forresten huske at en sameksistens av forskjellige kristne kirkesamfunn og kirkelige tradisjoner er av relativ ny dato. En har ikke riktig lært det alle steder ennå. En katolsk-donatistisk sameksistens var den gangen umulig. Men denne umulighet gjorde selv Kirkens eksistens umulig!

Et ekteskap mellom stat og kirke var fullbyrdet. Istedenfor Kristus som Kirkens brudgom, ble det Caesar, en Caesar med våpen velsignet av en brud som både ville og klarte å eliminere en rivalinne. Bruden måtte snart se sin brudgom reise bort og bli borte i hundre år, dvs. i vandalenes tid i Nord-Afrika, i en tid da en annen brud, ariansk og kjettersk, hadde en annen stat til brudgom. Derpå kom katolisismen til brudeverdigheten igjen med en bysantinsk Caesar. Men både brud og brudgom var nå minskede størrelser. Som med løver og elefanter i Nord-Afrika, så også med kirke og stat. Katedralene fra det fjerde og femte århundre var nå byttet ut med hyttekirkene i det sjette og sjuende århundre, et fenomen som arkeologene har dradd fram i lyset (kfr. også Friend. s. 312). Men så kom den tiden da også

den lille bysantinske Caesar måtte forsvinne, fordrevet av en håndfull arabiske krigsmenn, som også hadde en ideologi. Da ble også den lille bruden, eller enken, dømt til en sikker død. Det er bare bemerkelsesverdig at det forekom et og annet lite sprell like til det 12. århundre. Det siste en vet med sikkerhet, er at det var strid om et siste bispevalg. Og så ble det slutt, for så kom almohadene.

Er det noe å lære av alt dette? Noe vi *bør* lære? Fra misjonssynspunkt er det klart at en kan lære en hel del, både om metodikk og praksis. Her skal vi likevel ikke gå inn på det, men bare nevne noen få meget viktige ting:

a. Forskjellige kristne tradisjoner og samfunn *må* kunne leve side om side innenfor samme geografiske område uten å ete hverandre opp. Ingen delkirke har hele sannheten, og Kristus er ikke delt. Den diversitet som ofte er pinlig, til sine tider endog unødvendig, er ikke bare et onde. Konkurransen er heller ikke med nødvendighet et onde. Leder det til broderstrid, til at fylking står mot fylking og roper anathema mot hverandre, da er det fare på ferde. Naturligvis gjelder det livsalvor og sannhetskjærlighet til alle kanter. Men vi ser bare stykkevis likevel. Kristus er sannheten! Han alene! En *må* kunne leve de kristnes enhet, en kristen sameksistens, midt i all spenning og forskjell.

b. En sterkt utviklet kritisk sans behøver slett ikke være av det onde, selv om det alltid er lett å se de uskjønne trekk i en søsterkirke. Skal det kjempes, *må* det skje i kristelig kjærlighet, og det vil si, bare med åndelige våpen. Kjødelige våpen hører ikke Guds rike til, aldri, *aldri*.

c. En stat som forfølger, er ikke innsatt av Gud. Naturligvis er den tillatt av Gud, og kan endog brukes av Gud. Den forfulgte kan bare se Satan i forfølgeren, kan ikke annet. Men Kirken trenger også de dyrekjøpte erfaringer som den forfulgte har gjort. De små og ofte foraktede minoritetsgruppene, som gjennom århundrer har vist at de kan ofre, de har noe å lære oss. Ja, også Kirken som døde, og noen kristne, ja mange, døde jo for at Kirken skulle leve. Er da Kirkens død i Nord-Afrika et livets kall til kristne ellers i verden?

NOTER

Litteraturen er overmåte rik. Notene inneholder bare de strikt nødtørftigste referanser.

- ¹ Om riksgrensene se særlig Jean Baradez, *Fossatum Africae*, Paris, 1949; B. H. Warmington, *The North African Provinces from Diocletian to the Vandal Conquest*, Cambridge, 1954, er også nyttig.
- ² Blant mange forsøk på å forstå f.eks. Augustinus ut fra berbersosiologi og -psykologi er René Pottier, *Saint Augustin le Berbère*, Paris, 1945, ikke å forakte.
- ³ Bør særlig nevnes A. Berthier, *Les vestiges du christianisme antique dans la Numidie centrale*, Alger, 1943.
- ⁴ Standardverket om vandalene er det grundige Christian Courtois, *Les Vandales et l'Afrique*, Paris, 1955; men E. F. Gautier, *Genséric le roi des Vandales*, Paris 1935 og *Le passé de l'Afrique du Nord, les siècles obscurs*, Paris, 1937, yrer med interessante opplegg. *
- ⁵ De tankene som her bæres fram, har jeg satt fram ved forskjellige høve, bl. a. da jeg ble tilsatt som leder av «Centre Chrétien d' Etudes Maghrébines» i Alger i 1960. Noen teologer var uenige i konklusjonene. Andre erklærte seg enige straks eller senere. Det rare er at folk som ikke var tilstede, kjente seg særlig kallet til å forsvare Augustinus. Således skrev François Hauchecorne en serie artikler i daværende månedsblad *Algérie Protestante*, siden utgitt i bokform som *Chrétiens et musulmans au Maghreb*, Paris, 1963. Der sier han: «Om Augustinus ikke hadde ført striden med donatistene til seier, ville kristendommen ha holdt seg i Nord-Afrika i donatismens form? Om svar kan gis, må det i hvert fall ses i lyset av den nød tid Kirken gjennomlevde i de to (sic) hundre år mellom Augustinus' død og den første islamiseringen.» For øvrig har han ingenting sagt, her eller ellers, som motbeviser mine konklusjoner.
- ⁶ En muslim akademiker som deltok ved det høve som er nevnt i note 5, og som sannsynligvis var tilfreds med at jeg mer eller mindre fritok islam for ansvaret av kristentyning i Nord-Afrika, påviste en parallell fra islam i Spania. «Det var ikke de kristne,» sa han, «som ødela islams 800-årige styre i Spania. De bare la siste hånd på verket. Det var de spanske muslimer selv som ved mangelfullt samhold og forskjellige andre beviser for samfunnstærende virus, som ødela islam i Spania.» Jeg er langt på vei av samme mening.
- ⁷ P. J. Mesnage, *Le christianisme en Afrique*, vol. I, Alger, 1914, s. 140, note 2.
- ⁸ *Ibid.*, s. 339.